TAAD Yıl 17 . Sayı 67 . Temmuz 2026
ISSN 1309-6826
Araştırma Makalesi/Research Article DOI: 10.54049/taad.1859267

AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI'NIN SOYSAL KARARI VE SONRASINDA TÜRK VATANDAŞLARININ HAKLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Assessment on the Rights of Turkish Citizens After the Court of Justice of the European Union's Soysal Judgment and Beyond

Bahar Yeşim DENİZ HABİBİ*

Özet

Çalışmada, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde devam etmekte olan katılım müzakerelerinde "Fasıl 3; İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi" altında ele alınmakta olan Hizmetlerin Serbest Dolaşımı konusunda "Vizesiz Avrupa" perspektifiyle, Türk vatandaşlarının hakları üzerinde durulmaktadır.

Eldeki çalışmada, konu hakkında Türk vatandaşlarının haklarına ilişkin mevcut hukuki durum incelemektedir. Bu bağlamda, 1963 Ankara Antlaşması ve 1970 Katma Protokol hükümlerinin büyük rol oynadığı ve ayrıca, Avrupa Birliği Adalet Divanı kararlarının yol gösterici nitelikte olduğu tespit edilmektedir. Özellikle, Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın konu hakkındaki "kırılma noktası" niteliğindeki Soysal Kararı ve sonrasındaki önem taşıyan kararları bu çerçevede ele alınmaktadır.

Konuyla ilgili olarak, son dönemde "Vize Serbestisi Diyaloğu" bağlamındaki çalışmalarla birlikte dile getirilen Geri Kabul Antlaşması üzerinde de durulmakta; konunun Türk vatandaşlarının "Vizesiz Avrupa" kapsamındaki hakları açısından yansımaları da incelenmektedir.

Bu çerçevede, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı çerçevesinde "Vizesiz Avrupa" konusunda Türk vatandaşlarının haklarının sağlanması açısından temel hususun, konu hakkında farkındalığın artması ve hakların savunulması için gereken hukuki girişimlerin yapılması olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri, İç Pazar, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı, Ankara Antlaşması, Katma Protokol, Vize Serbestisi Diyaloğu, Vizesiz Avrupa

Abstract

In this study, rights of Turkish citizens in terms of Free Movement of Services with the perspective of "No Visa Europe" are elaborated on which is taken under consideration in terms of "Chapter 3; Right of Establishment and Free Movement of Services" within Turkey's process of accession negotiations to the European Union.

The current legal situation regarding rights of Turkish citizens are examined in this piece of work. In this context, the provisions in 1963 Ankara Agreement and 1970 Additional Protocol

- *Bu makale Etik Kurul iznine tabi değildir/This article is not subject to Ethics Committee permission.*
- *Makale Geliş Tarihi/Article Received Date: 9.1.2026*
- *Yayın Kurulu Kabul Tarihi/Editorial Board Acceptance Date: 17.7.2026*

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Doktora Programı Tez Aşaması Öğrencisi, İstanbul/Türkiye, E-posta: baharyesimdeniz@hotmail.com, https://orcid.org/0009-0000-7404-6448.

are of essential importance and it is determined that the judgments of the Court of Justice of the European Union are of basic guidance. In particular, the Court of Justice of the European Union landmark Soysal judgment and other judgments of importance are analysed in this scope.

Relevant to the issue, the Re-admission Agreement is also taken into consideration which is pronounced together with the works in terms of the "Visa Liberalization Dialogue"; reflections on the rights of Turkish citizens with respect to the "No Visa Europe" are elaborated on.

The article concludes that the main issue to ensure rights of Turkish citizens in the framework of Free Movement of Services relevant "No Visa Europe" is to increase consciousness about the issue and pursue necessary legal routes to defend rights.

Keywords: European Union Turkey Relationship, Internal Market, Free Movement of Services, Ankara Agreement, Additional Protocol, Visa Liberalization Dialogue, No Visa Europe

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB) Hukuku, kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı anlamındaki dört özgürlüğü "çekirdek politikalar" olarak benimsemektedir[1]. Bu dört özgürlükten biri olan Hizmetlerin Serbest Dolaşımına ilişkin hükümler Lizbon Antlaşması kapsamında geçerli olan Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma ("ABİA") Madde 56-62 arasında düzenlenmiştir[2]. Konu ile ilgili uyuşmazlıklar ve bu uyuşmazlıklara getirilen çözümler bağlamında, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) kararları önemli yer tutmaktadır.

Spesifik olarak Türk vatandaşları açısından Hizmetlerin Serbest Dolaşımı temel anlamda, 1963 Ankara Antlaşması[3] ile 1970 Katma Protokol[4] hükümleri bağlamında ele alınmaktadır. Bu çerçevede, Ankara Antlaşması Madde 9 ve Madde 14 büyük öneme sahiptir. Katma Protokol Madde 41/I ise konu hakkındaki ABAD kararlarından da anlaşılacağı üzere, Türk vatandaşlarının hakları açısından özellikle vurgulanmalıdır.

AB ile Türkiye arasında hukuki anlamda temel olarak 1963 Ankara Antlaşması ile başlayan ortaklık ilişkisi 63 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu uzun süre içinde gerek ülkemizde, gerek AB ve dünya ölçeğinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'nin 1987'de AB'ye tam üyelik için başvurması ve 2005 yılında AB-Türkiye arasında üyelik müzakere sürecinin başlamasıyla ilişkiler daha da derinleşmiştir. AB-Türkiye arasındaki ilişkiler uzun yıllara yayılan bir şekilde hukuki olarak bu kadar yoğun bir şekilde gelişmiş olsa da, yaşanan sorunlardan biri, Türk vatandaşlarının haklarının varlığına rağmen, AB üyesi ülkelere kısa süreli

---

1 Avrupa Birliği İç Pazar Hukuku ile ilgili olarak bkz. İlke Göçmen, *Avrupa Birliği Maddi Hukuku: İç Pazar* (Seçkin 2017) ve Belgin Akçay, Gülüm Bayraktaroğlu Özçelik, *Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği Serbest Dolaşım ve Politikalar* (Seçkin 2012).

2 ABİA hükümlerinin Türkçe tercümesi ile ilgili olarak bkz. Hacı Can, *Avrupa Birliği'nin Kurucu Andlaşmaları* (Adalet 2009).

3 1963 Ankara Antlaşması metni için bkz, <http://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf> erişim: 18.05.2026

4 1970 Katma Protokol metni için bkz, <http://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf>erişim: 18.05.2026

ziyaretlerinde Schengen vizesinin aranmakta olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede, Türk vatandaşları, AB üyesi ülkelerine yönelik vize başvurularında talep edilen evrakın fazlalığı, vize başvuru ücreti, başvuru sürecinin sonuçlanma süresi, verilen vizenin süresinin kısalığı gibi birçok sorunla karşılaşmaktadırlar.

Bu bağlamda, çalışmada, AB ile derin hukuki ilişkileri bulunan Türkiye özelinde esas olarak, Türk vatandaşlarının Hizmetlerin Serbest Dolaşımı çerçevesinde "Vizesiz Avrupa" perspektifli hakları ile ilgili boyutlar, AB Hukuku ile AB-Türkiye ilişkileri hukuku minvalinde incelenmektedir. Çalışmamızda değinildiği gibi, AB ile Türkiye arasındaki konu hakkındaki temel uluslararası antlaşma olan Ankara Antlaşması'nda AB üyesi ülkeler için AB birincil hukuku anlamında hukuken geçerli olan ABİA maddelerine atıf yapılmakta, temel hukuki çerçeve bu şekilde not edilmektedir. Ayrıca, yine Ankara Antlaşması anlamında çalışmamızda ele alınan vatandaşlık temelinde ayrımcılık yapılmaması gereği, Türk vatandaşları açısından da geçerliliğini korumaktadır. Konuyu bu perspektifle değerlendirirken, bütüncül bir bakış açısıyla ele almak gerekmektedir.

Çalışmamızda, son dönemde sıkça gündeme gelen "Vize Serbestisi Diyaloğu" anlamında imzalandığı ifade edilen "Geri-kabul Antlaşması" özelinde değerlendirmelere yer verilse de, konumuzla ilgili çözüm açısından yukarıda ana hatları çizilen bakış açısıyla hareket etmenin önemi aşikardır.

ABAD'ın ele alınan kararları da uygulama açısından duruma ışık tutmakta, Soysal kararı ve Doğan kararının olumlu yansımaları beraberinde getirdiği tarafımızca düşünülmekte iken, Demirkan kararının tarafımızca "politik" olarak değerlendirilebilecek bir içerik taşıdığı değerlendirilmektedir.

Çalışmamızla amaçlanan, "Vizesiz Avrupa" kapsamında Türk vatandaşlarının haklarını ve konu hakkında uygulamadaki sorunları yansıtarak, çözüm önerilerinde bulunmaktır.

I. AVRUPA BİRLİĞİ-TÜRKİYE HUKUKİ İLİŞKİLERİ VE HİZMETLERİN SERBEST DOLAŞIMI

AB-Türkiye ilişkilerinin hukuki temelleri, 1963 tarihli "Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında Ortaklık Kuran Antlaşma" niteliğindeki Ankara Antlaşması'na dayanmakta olup; 1970 tarihli Katma Protokol de, konuyla ilgili olarak büyük önem taşımaktadır. 1996'da Türkiye, Gümrük Birliği'ne dahil olmuş; Türkiye'nin, 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunmasından sonra, ilişkilerdeki en büyük ivme ise, 1999 Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi'nde, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği için "aday ülke" statüsünü alması ile sağlanmıştır[5]; Özellikle Helsinki Zirvesi'nden sonra, ilişkiler yakınlaşmış ve derinlik kazanmıştır.

[5] Helsinki Zirvesi'nin Türkiye ile ilgili paragrafları için bkz, <http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa> erişim: 18.05.2026

Hizmetlerin Serbest Dolaşımı hakkında Türk vatandaşlarının hakları anlamında, Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi ülkeler arasında imzalanan 1963 tarihli Ankara Antlaşması'nın 14'üncü maddesinde *"Akit Taraflar, hizmet edimi serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için, Topluluğu kuran Antlaşma'nın 52 ilâ 56. (Dahil) maddeleri ile 58. maddesinden esinlenmekte uyuşmuşlardır"* hükmü bulunmaktadır. Bu çerçevede, bu hükümde, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı ile ilgili olarak Türk vatandaşları için kısıtlamaların kaldırılacağı konusunda "niyet beyanı" vardır.

Diğer taraftan, konu hakkında 1970 Katma Protokol Madde 41/I hükmü üzerinde özenle durmayı gerektirmektedir. İlgili madde *"Akit Taraflar, aralarında, iş kurma hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar"* hükmünü içermektedir. Bu hükmün uygulanmasını gözlemlemek hususunda ABAD kararları önem taşımaktadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında "Ortaklık Antlaşması" niteliğini taşıyan Ankara Antlaşması'nın, Giriş Bölümü Paragraf 5'te, "*Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Türk insanlarına yaşama standartlarının geliştirilmesi konusundaki çabalarına desteğinin, Türkiye'nin Topluluğa daha ileri bir tarihte katılımına ivme sağlayacağı"* ifade edilmektedir. Aynı bağlamda, aynı Antlaşma Madde 28'de, *"Topluluğu kuran Andlaşma çerçevesinde Türkiye'nin sahip olduğu yükümlülüklerin tam olarak kabulü konusunda, Ankara Antlaşması'nın işlerliği yeterli ölçüde geliştiğinde, Antlaşmaya taraf ülkelerin, Türkiye'nin Topluluğa üyeliği ihtimalini inceleyecekleri"* vurgulanmaktadır. Bu kapsamda, Antlaşmada "katılım perspektifi" öngörülmektedir. Hizmetlerin Serbest Dolaşımı açısından da Ankara Antlaşmasındaki bu perspektifin dikkate alınması, konu hakkındaki kısıtlamaların en kısa zamanda kaldırılması konusundaki beklentinin haklılığını ortaya koymaktadır.

AB-Türkiye ilişkilerinin diğer veçhesi, 1987 yılında Türkiye'nin tam üyeliğe başvurması ile başlayan süreçtir. Bu anlamda, Türkiye ilgili olarak, müzakere süreci ile devam eden AB'ye katılım sürecinde ise, üç belge önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, 2008 tarihinde kabul edilmiş olan ve AB'nin katılım sürecinde Türkiye'den beklentilerini içeren "Katılım Ortaklığı Belgesi"[6]; ikincisi, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecindeki taahhütlerini içeren, yine 2008 tarihinde kabul edilmiş olan "Ulusal Program"[7] ve AB tarafından Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde olumlu ve olumsuz gelişmelerini yansıtan, "Türkiye Raporu"dur[8].

---

6 2008 tarihli Katılım Ortaklığı Belgesi'nin metni için bkz, <http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf > erişim: 18.05.2026

7 2008 tarihli Ulusal Program'ın tam metni için bkz, <http://www.ab.gov.tr/42260.html> erişim: 18.05.2026

8 2025 Türkiye Raporu'nun metni için bkz, <https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html> erişim: 18.05.2026

Güncel durumu takip edebilmek açısından 2025 yılında yayınlanan "Türkiye Raporu" özellikle değerlidir.

AB-Türkiye İlişkileri konusunda bu bağlamdaki önemli bir diğer dönemeç, 5 Ekim 2005 tarihinde, AB'nin Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterlerini "yeterli ölçüde karşıladığını" tespit eden kararının ardından[9], AB Müktesebatına ilişkin 33 fasılda müzakerelerin başlaması ile gerçekleşmiştir. Bugün itibariyle, müzakere sürecinde, sadece, "Bilim ve Araştırma" Faslıyla ilgili olarak müzakereler tamamlanmıştır[10].

2025 "Türkiye Raporu"nda "Hizmetlerin Serbest Dolaşımı" hakkında "Fasıl 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi" başlığı altında Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklentilerine yer verilmektedir. Bu çerçevede, henüz tek temas noktası oluşturulmadığına ve hizmetlerin geçici veya nadiren sunumunu düzenleyen herhangi bir özel düzenleme veya uygulamanın bulunmadığına işaret edilmektedir. AB'de kayıtlı hizmet sağlayıcılara yönelik kayıt, lisanslama ve yetkilendirme gerekliliklerinin devam ettiği ifade edilmektedir. Posta hizmetleri konusunda, Posta Hizmetleri Direktifi ve sınır ötesi paket teslimat hizmetlerine ilişkin Tüzük ile Türkiye'nin kısmen uyum sağladığı belirtilmektedir. Türkiye'nin düzenleyici posta tekelini kaldırması, evrensel hizmet sağlayıcısında muhasebe ayrımını uygulaması ve ulusal düzenleyici otoriteye bağımsızlığını garanti altına alacak uygun yetki ve araçları sağlaması gerektiği dile getirilmektedir. Mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınmasına ilişkin olarak, ulusal mevzuata göre bazı mesleklerin mesleki yeterliliklerin tanınmasının ötesinde Mesleki Yeterlilik Kurumu'ndan zorunlu ek belgelendirme gerektirmesinin müktesebatla çeliştiği vurgulanmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi Ulusal Referanslama Raporunun güncellenmediği ifade edilmektedir. Bazı düzenleyici mesleklerin Türk vatandaşlarına özgü olmaya devam ettiği ve bazı mesleklere erişim için dil şartlarının halen kaldırılmadığı belirtilmektedir. Türkiye'nin yedi sektörel mesleğin (doktorlar, diş hekimleri, genel bakımdan sorumlu hemşireler, ebeler, eczacılar, veteriner cerrahlar ve mimarlar) asgari eğitim gerekliliklerine uyum konusunda çabalarını yoğunlaştırması gerektiği dile getirilmektedir[11].

Diğer taraftan, Türkiye'nin AB-Türkiye "Vize Serbestisi Diyaloğu" kapsamında, vize serbestisi için kalan altı kriterin yerine getirilmesinde ilerleme kaydetmediği belirtilmektedir[12]. Türkiye'nin, AB-Türkiye Geri Kabul Antlaşması'nı

---

9 Konuyla ilgili Avrupa Konseyi Brüksel Zirvesi kararı için bkz, <http://www.mfa.gov.tr/brukselzirvesi--16-17-aralik-2004.tr.mfa> erişim: 18.05.2026

10 Müzakerelerin mevcut durumu hakkında bkz, <https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html> erişim: 18.05.2026

11 2025 Türkiye Raporu (n 9) 67.

12 2025 Türkiye Raporu (n 9) 47. Bu altı kriterin, Terörle Mücadele Kanunu, kişisel verilerin korunması hakkında mevzuat, AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'nın uygulanması, Europol'e ilişkin olarak AB ile uluslararası bir anlaşmanın akdedilmesi, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun

tam olarak uygulamamaya devam ettiği; vize serbestisi süreci tamamlanıncaya kadar üçüncü ülke vatandaşlarıyla ilgili hükümleri uygulamayacağı yönündeki tutumunu sürdürdüğü vurgulanmaktadır[13].

II. AVRUPA BİRLİĞİ ADALET DİVANI SOYSAL KARARI'NIN ANALİZİ

A. Soysal Kararının Esasına İlişkin Özellikler

ABAD "Soysal Kararı"[14], Türk vatandaşlarının "Vizesiz Avrupa" açısından haklarını vurgulamak açısından en önemli karar olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, çalışmada, Soysal Kararı ve sonrasındaki ABAD kararlarına vurgu yapılmaktadır.

Davada, davacılar Soysal ve Savatlı, sınır aşan yük taşımacılığı yapan bir Türk şirketinin, Almanya'daki bir Alman şirketi adına kayıtlı olan tırlarının şoförleridir. Davacılar, Berlin İdare Mahkemesinde vize taleplerinin reddine istinaden, dava açmışlar; sınır aşan hizmet sunduklarına dayanarak, Katma Protokol Madde 41/I'i[15] ileri sürerek, Almanya'ya vizesiz geçiş haklarının bulunduğunu dile getirmişlerdir. Bu anlamda, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihi olan 1973'e kıyasla, Almanya'da AB müktesebatı çerçevesinde yürürlükte olan 539/2001 numaralı tüzüğün[16] geçerli olması sebebiyle, konuyla ilgili "kötüleştirme"nin uygulanamayacağını belirtmişlerdir. Berlin İdare Mahkemesi, davaları reddetmiş; bunun üzerine, Soysal ve Savatlı, Berlin Brandenburg Eyalet İdare Mahkemesi'nde istinaf yoluna başvurmuşlardır. Berlin Brandenburg Eyalet İdare Mahkemesi, Önkarar Prosedürü çerçevesinde, konuyu ABAD'a intikal ettirmiştir.

ABAD kararında, Katma Protokol Madde 41/I'in açık, kayıtsız, şartsız bir hüküm olduğu ve "doğrudan etkisi"nin bulunduğu ifade edilmektedir[17]. "Hizmet sunucusu" olan Türk şirketinin çalışanlarının, hizmetin sunulması için "vazgeçilmez" unsurlar olduklarından hareketle, Katma Protokol Madde 41/I'in ileri sürülebileceği belirtilmektedir[18]. Kararda, ayrıca, ABAD içtihadı uyarınca,

(GRECO) yolsuzlukla mücadeleye ilişkin tavsiyelerinin uygulanması ve tüm AB Üye Devletleriyle adli işbirliği konularını kapsamakta olduğu belirtilmektedir (n 6).

13 2025 Türkiye Raporu (n 9) 45.

14 Mehmet Soysal, İbrahim Savatlı v. Bundesrepublik Deutchland, joined party: Bundesagentur für Arbeit, 19 Şubat 2009, C-228/06; kararın metni için bkz, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74024&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=9585699> erişim: 15.04.2026

15 Katma Protokol Madde 41/I: "Akit Taraflar, aralarında, yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest edimine yeni kısıtlamalar koymaktan sakınırlar."

16 539/2001 numaralı Tüzüğün metni için bkz, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:081:0001:0007:EN:PDF> erişim: 18.05.2026

17 Para. 45.

18 Para. 46.

Katma Protokol Madde 41/I'in, Türk vatandaşlarına iş kurma, ikamet, hizmet sunma ya da üye ülkelere giriş yapma konusunda tek başına hak vermediği de vurgulanmaktadır[19].

Kararın devamında, Alman yabancılar hukukunun, AB üyesi olmayan ülkelerin vatandaşlarıyla ilgili olarak, 1980'den itibaren geçerli yeni kurallar kabul ettiği ve davada bahsi geçen faaliyetler için vize arandığı ifade edilmektedir[20]. Söz konusu mevzuatın, 1973'e kıyasla, Türk vatandaşlarının Ankara Antlaşması ile garanti altına alınan ekonomik özgürlüklerini daha sıkı şartlara tabi tuttuğu dile getirilmektedir[21]. Mevcut mevzuatın, "yeni kısıtlama" getirdiği kabul edilmekte[22]; Ankara Antlaşması gibi uluslararası antlaşmaların ikincil hukukun üstünde olduğu vurgulanmakta[23] ve bu çerçevede, Katma Protokol Madde 41/I'in gereğinin yerine getirilmediği sonucuna varılmaktadır.

B. Soysal Kararı ve Türk Vatandaşlarının Hakları

AB-Türkiye İlişkileri kapsamında, Türk vatandaşlarının "Vizesiz Avrupa" ile ilgili haklarını tespit edebilmek için temel hukuki metinler anlamında, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol hükümlerini incelemek gerekmektedir. Soysal Kararı ile ilgili olarak, davanın temel dayanağı olan Katma Protokol Madde 41/I'in yanısıra, Ankara Antlaşması Madde 14'e de[24]değinmelidir. Maddede, *"Akit tarafların hizmet edimi serbestisinde kısıtlamaları kaldırma konusunda uyuştukları"* ifade edilmektedir. Kararda, Alman Hukuku çerçevesinde, davacı Türk vatandaşları için, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1973'te mevcut olmayan vize yükümlülüğü getirilerek, Almanya'da hizmet sunumu konusunda "yeni kısıtlamalar" olduğu vurgulanmaktadır.

Bu kararla, serbest meslek sahibi Türk vatandaşları ile Türk şirketleri adına çalışanların veya şirket sahiplerinin hizmet sunmak amacıyla AB üye devletlerine vizesiz olarak girebileceklerinin açıkça teyit edildiği sonucuna varılmaktadır. Diğer taraftan, kararın, tüm Türk vatandaşlarının Avrupa Birliği üyesi ülkelere serbestçe gidebilecekleri anlamına gelmediği ifade edilmektedir. Karara göre, Türkiye'de kurulu işletmelerde çalışanlardan, hizmet sunmak için AB üye devletlerine girişlerinde vize talep edilmeyeceğinin belirtilmekte olduğu dile getirilmektedir. Bu anlamda, kararın, başta iş insanları olmak üzere, avukat, sporcu, doktor ve akademisyenler ile turizm, öğrenim veya tedavi amacıyla, AB üye

19 Para. 47.

20 Para. 52.

21 Para. 56.

22 Para. 57.

23 Para. 59.

24 Ankara Andlaşması Madde 14: "Akit Taraflar, hizmet edimi serbestliği kısıtlamalarını aralarında kaldırmak için, Topluluğu kuran Antlaşma'nın 55, 56 ve 58 ilâ 65. (Dahil) maddelerinden esinlenmekte uyuşmuşlardır".

devletlerine giren kişiler gibi bu hükmün kapsamına giren Türk vatandaşlarını da ilgilendirdiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, hizmet edinim serbestisini sadece "aktif" anlamda – sadece hizmet sunmak ya da vermek, yerine; "pasif" nitelikte hizmet sunumunun da - verilen hizmet sunumundan yararlanmak anlamında - bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir[25].

Kararda dikkat çeken diğer bir konu, Türkiye gibi üçüncü bir ülke ile yapılan uluslararası antlaşmaların, Avrupa Birliği ikincil hukukuna üstünlüğünün vurgulanmasıdır. Bu anlamda, Katma Protokol'ün hükmü, Almanya'da, AB müktesebatı çerçevesinde yürürlükte olan ve Türk vatandaşları için vize mecburiyeti öngören 539/2001 sayılı tüzükten üstün kabul edilmektedir. Bu çerçevede, tüzüğün, Türk vatandaşlarına vize zorunluluğu getiren Alman hukukundaki hükümlerinin, hizmet sunma ve hizmet alma için gelenlere uygulanamayacağı yorumu yapılmaktadır[26].

Ayrıca, konuyla ilgili olarak, Avrupa Konseyi çerçevesinde yürürlükte olan "Avrupa İkamet Sözleşmesi"ne Türkiye taraf olup[27], Sözleşmenin birinci maddesinde, kural olarak, geçici ziyaretler için, diğer taraf devlet vatandaşlarının ülkelerine geçişleri, ilgili taraf devletlerin kolaylaştıracağı ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Avrupa Konseyi nezdindeki girişimler ile Türk vatandaşlarının Avrupa Birliği üyesi ülkelerine vizesiz geçişleri ile ilgili gelişme sağlanabileceğine de dikkat çekilmektedir[28].

C. Soysal Kararı ve Avrupa Birliği İnsan Hakları Hukuku Boyutu

AB-Türkiye ilişkileri bağlamında temel hukuki kaynak niteliğindeki Ankara Antlaşması Madde 9 gereğince, vatandaşlık dolayısıyla "ayrımcılık yasağı" düzenlenmiştir[29]. Bu maddeyi, Ankara Antlaşması Madde 14 ile beraber değerlendirirsek, hizmet sunumundaki kısıtlamaların kaldırılması amacıyla ilgili olarak da, vatandaşlık dolayısıyla ayrımcılık yapılmaması gerektiği sonucuna varabiliriz. Bu kapsamda, Ankara Antlaşması Madde 9'un, üye devletlerin vize yükümlülüğü konusundaki değerlendirmelerinde temel alınması gerektiği ileri sürülebilir.

AB Hukuku çerçevesinde yürürlükte olan Lizbon Antlaşmasında da temel haklar konusunun birincil öneme sahip olduğunun çeşitli maddelerde vurgulan-

---

25 Hacı Can ve Seher Sarıaslan, *Avrupa Birliği'nin Yargısal Koruma Sistemi ve Türk Şirketlerinin Durumu* (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 2011) 243.

26 Işıl Özkan, 'Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu' 2007 Özel Sayı 9 DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 409, 444.

27 RG. T. 20.4.1989, S. 20215. Tam metin için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c025/tbmm18025076ss0126.pdf> erişim: 18.05.2026

28 Özkan (n 28) 444.

29 Ankara Andlaşması Madde 9: "Akit Taraflar, Andlaşmanın uygulanma alanında, 8 inci maddenin uygulanması ile ilgili ortaya konabilecek özel hükümler saklı kalmak üzere, uyrukluk dolayısıyla uygulanan her türlü ayrımın, Topluluğu kuran Andlaşmanın 7 inci maddesinde anılan ilke uyarınca yasak olduğunu kabul ederler".

dığı görülmektedir. Bu çerçevede, Lizbon Antlaşması bağlamında geçerli olan Avrupa Birliği Antlaşması Madde 2 gereğince[30], AB'nin temelinde insan haklarının yer aldığının altı çizilmektedir. Bu ilkenin tesisi, 1993 tarihinde Kopenhag Zirvesi'nin sonucunda kabul edilen "Kopenhag Siyasi Kriterleri"ni hatırlatmaktadır. Nitekim, bu kriterlerde de "*demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasını garanti eden kurumların istikrarı",* AB üyeliğine aday ülkeler için yerine getirilmesi gereken bir şart olarak kabul edilmiş ve Türkiye için müzakerelerin açılması da siyasi kriterlerin "yeterli ölçüde yerine getirdiğinin" tespiti sonrasında mümkün olabilmiştir.

Avrupa Birliği Antlaşması Madde 7 kapsamında, Avrupa Birliği Antlaşması Madde 2'de yer alan değerlerin üye devlet tarafından ihlal edilmesi durumunda yaptırımlardan bahsedilmektedir[31]. Diğer taraftan, Avrupa Birliği Antlaşması'ndaki bu yaptırım mekanizmasının uygulanmasında sorun bulunduğu ileri sürülmektedir. Nitekim, sadece bir kez Avusturya aleyhine, iktidardaki aşırı sağcı "Avusturya Özgürlük Partisi"ne ilişkin olarak kullanılmış bulunduğu ve burada da AB liderlerinin birlik içinde olma hususunda yetersiz kaldıkları ifade edilmektedir[32].

Avrupa Birliği Antlaşması Madde 3/3/2'de, Birliğin, "sosyal dışlama ve ayrımcılıklar ile mücadele edeceği, sosyal adaleti, erkek ve kadınların eşit tutulmasını, nesillerarası dayanışmayı ve çocuk haklarının korunmasını teşvik edeceği" belirtilmektedir. Avrupa Birliği Antlaşması Madde 3/5'te, Avrupa Birliği'nin, "çocuk hakları başta olmak üzere, insan haklarının korunmasına ve özellikle,

---

30 Madde metni şu şekildedir: "Birliğin dayandığı değerler, insan onurunun dikkate alınması, özgürlük, demokrasi, hukuk devleti ve azınlıkların hakları da dahil olmak üzere insan haklarının korunmasıdır. Bu değerler, çoğulculuk, ayrımcılık yapmama, hoşgörü, adalet, dayanışma ve kadın-erkek eşitliği ile şekillenen bir toplumda tüm üye devletler için ortaktır" (Madde metni için Can (n 3) 19).

31 Madde metni şu şekildedir: "1. Üye devletlerin üçte birinin, Avrupa Parlamentosu'nun veya Avrupa Komisyonu'nun gerekçeli bir önerisi üzerine Konsey, Avrupa Parlamentosu'nun onayından sonra, 2. Maddede belirtilen değerlerin bir üye devlet tarafından ağır bir şekilde ihlal edildiğine dair açık bir tehlikenin mevcut olduğunu üyelerinin 4/5 çoğunluğuyla saptayabilir. Konsey, böyle bir saptamayı yapmadan önce ilgili üye devleti dinler ve ona aynı usulle alacağı tavsiyeler yöneltebilir. Konsey, bu saptamaya yol açmış olan nedenlerin hala mevcut olup olmadığını düzenli aralıklarla inceler. (2) Üye devletlerin üçte birisinin veya Avrupa Komisyonu'nun önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu'nun onayının ardından Avrupa Konseyi, ilgili üye devlete görüşünü bildirmesi çağrısını yaptıktan sonra, 2. Maddede belirtilen değerlerin o üye devlet tarafından ağır ve sürekli bir biçimde ihlal edildiğini oybirliğiyle saptayabilir. 3. Eğer 2. Fıkraya göre saptama yapılmış olursa; Konsey, bu üye devlein hükümet temsilcisinin, Konsey'deki oy hakkı da dahil olmak üzere Antlaşmaların ilgili devlete uygulanması sonucu ortaya çıkan bazı haklarının askıya alınmasına nitelikli çoğunlukla karar verebilir. Bu bağlamda Konsey, böyle bir askıya almanın gerçek ve tüzel kişilerin hakları ve yükümlülükleri üzerindeki muhtemel etkilerini dikkate alır. İlgili üye devletin Antlaşmalar'dan kaynaklanan yükümlülükleri, kendisi için her durumda bağlayıcı olmaya devam eder. 4. Konsey, daha sonraki bir zamanda, bu önlemlerin alınmasına yol açan durumlarda değişiklikler meydana geldiğinde, 3. Fıkraya göre alınan önlemleri değiştirmeye veya tamamen kaldırmaya nitelikli çoğunlukla karar verebilir". (Madde metni için Can (n 3) 23).

32 Stijn Smismans, 'The European Union's Fundamental Rights Myth', 2010 48 Journal of Common Market Studies, 45, 56.

Birleşmiş Milletler ilkelerine bağlı kalınması başta olmak üzere, uluslararası hukuka titizlikle uyulmasına ve daha da geliştirilmesine katkıda bulunacağı" dile getirilmektedir[33].

Avrupa Birliği Antlaşması Madde 21/I'de ise, Avrupa Birliği'nin "uluslararası düzeydeki faaliyetlerinde, ortaya çıkmasına, gelişmesine ve genişlemesine esas olan ve daha güçlü geçerlilik kazandırmak istediği ilkeler olan demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel geçerliliği ve bölünemezliği, insan onuruna saygı, eşitlik, dayanışma ve Birleşmiş Milletler Şartı ve uluslararası hukuk ilkelerine saygı ilkelerinden harekete geçebileceği" vurgulanmaktadır[34]. Ayrıca, ABİA Madde 18-25 arasında da "ayrımcılık yapmama" ile ilgili hükümler bulunmaktadır[35].

Bu çerçevede, Soysal Kararına, insan hakları perspektifinden de bakılabilir. AB Hukukuna ilişkin birincil hukuk hükümleri incelendiğinde, insan hakları, "ayrımcılık yasağı" ile uluslararası hukukun geliştirilmesine "özel vurgu" yapıldığı göze çarpmaktadır. İnsan hakları boyutu, AB Hukuku çerçevesinde günümüzde yürürlükte olan Lizbon Antlaşması incelendiğinde, Temel Haklar Şartı'nın da Avrupa Birliği Hukukuna dahil edilmesi ve AB'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne katılacağının düzenlenmesiyle daha da önemli bir konuma yerleşmiştir[36].

"Ayrımcılık yasağı"na ilişkin düzenleme, AB-Türkiye İlişkilerine ilişkin temel hukuki kaynak olan Ankara Antlaşması içinde yer almaktadır. Ankara Antlaşması Madde 9, Ankara Antlaşması'nın kapsamı içinde "ayrımcılık yasağı"nı düzenlemektedir. Bu çerçevede, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı bağlamında vize yükümlülüğü getirilerek sınırlama konmasının "ayrımcılık yasağı" ile de bağdaşmadığı tarafımızdan ileri sürülebilir. Uluslararası antlaşma niteliğini taşıyan Ankara Antlaşması'nın bu hükmünün uygulanmaması, Avrupa Birliği Antlaşması'nda belirtilen "*Uluslararası Hukuka uyulması ve geliştirilmesine katkıda bulunma"* gereği ile de çelişecektir.

---

33 Madde metni için Can (n 3) 20.

34 Madde metni için Can (n 3) 35.

35 Madde metni için Can (n 3) 69-73.

36 ABA Madde 6: "(1) Birlik, 7 Aralık 2000 tarihli Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'nın Strasbourg metninde yeralan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanır. Temel Haklar Şartı ve Andlaşmalar hukuken eşdeğerdir.
Birliğin Andlaşmalar'da belirlenen yetkileri, hiçbir şekilde Şart'ın hükümleriyle genişletilmez. Şart'da yeralan haklar, özgürlükler ve ilkeler, Şart'In bunların yorum ve uygulanmasını düzenleyen VII. Başlığının genel hükümlerine uygun şekilde ve Şart'da alıntı yapılıp bu hükümlerin kaynaklarını gösteren açıklamalara özel itibar gösterilerek yorumlanır.
(2) Birlik, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'na katılır. Bu katılım, Birliğin Andlaşmalar'da belirlenen yetkilerini değiştirmez.
(3) Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu'nda güvence altına alınanlar ve üye devletlerin ortak anayasal geleneklerinden ortaya çıkanlar gibi temel haklar, genel ilkeler olarak Birlik hukukunun parçasıdır". (Can,H.; "Andlaşmalar", s. 22).

D. Soysal Kararı Sonrasındaki Gelişmeler

AB üye devletleri, 1973'ten itibaren, Türk vatandaşları için vize gereklilikleri kapsamında, ülkelerine giriş yapan Türk vatandaşları için yeni sınırlamalar getirmişlerdir[37]. Soysal Kararı sonrasında ise, çeşitli AB üyesi ülkelerde, iç hukuk kurallarının değişip değişmediği incelendiğinde, ülke bazında farklı sonuçlara varılmaktadır[38].

Örneğin, Hollanda'nın bu karar sonrasında vize kurallarını değiştirmediği gözlenmektedir. Bunun yerine, Avrupa Birliği müktesebatının 539/2001 numaralı Tüzüğü uygulanmaktadır. Diğer taraftan, Hollanda mahkemeleri, bazı durumlarda, Soysal Kararını da ele almaktadırlar. 23 Kasım 2009 tarihli Lahey Bölge Mahkemesi'nin de bu bağlamda kararı bulunmaktadır. Kararda, ulusal mahkeme, Soysal Kararına atıf yapmakta ve devlet otoriteleri, ilgili tarihteki kurallara açıklık getirmek konusunda ispat yükü altında tutulmaktadır[39].

AB kurumları da, Soysal Kararıyla ilgilenmiş olup; bu çerçevede, 15 Nisan 2009'da, Avrupa Komisyonu, konuyla ilgili birtakım "Temel İlkeler" kabul etmiştir. Bu "Temel İlkeler"de, Avrupa Komisyonu, bir taraftan, kararın uygulanmasıyla üye ülke yetkili otoritelerine uygun talimatları verme konusunda takdir hakkı bırakmakta olsa da[40]; "Temel İlkeler", Avrupa Komisyonu'na göre, Schengen müktesebatının parçası olup, İngiltere ve İrlanda dışında tüm üye ülkelerde uygulanma özelliğine sahiptir[41]. Bu "Temel İlkeler"[42]de, vizesiz olarak, Katma Protokol Madde 41/I çerçevesinde giriş hakkının sadece Almanya, Danimarka ve Hollanda için geçerli olduğu belirtilmektedir. Nitekim, bu ülkelerin Katma Protokol'ün ülkeleri için yürürlüğe girdiği tarihte Türk vatandaşlarının hizmet sunumu için ülkeye girişlerinde vize aranmamakta olduğu vurgulanmaktadır[43]. Fakat, aynı zamanda, Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği 1973 yılında 12 AB üyesi ülkeden hiçbirinde 3 aya kadar turistik seyahatler için vize aranmadığı dile getirilmektedir[44]. Böylece, turist Türk vatandaşları, hizmet alma anlamında AB üyesi ülkelere gittiklerinden, tarafımızca, hizmet almanın da ilgili AB üyesi ülkelerde vizesiz olarak gerçekleştirileceği sonucuna varılmaktadır. Konu hak-

---

37 K. Groenendijk, E. Guild, Visa Policy of Member States and the EU Towards Turkish Nationals After Soysal (İktisadi Kalkınma Vakfı 2010) 16.

38 Groenendijk ve Guild (n 40) 24 vd.

39 Groenendijk ve Guild (n 40) 28-29.

40 Groenendijk ve Guild (n 40) 31.

41 Groenendijk ve Guild (n 40) 32.

42 "Guidelines on the Movement of Turkish Nationals Crossing the External Border of EU Member States In Order To Provide Services Within the EU"-"Temel İlkeler" metni için bkz, <https://www.udiregelverk.no/contentassets/2556a521347d4408ac3c5cd8160fa7f5/vch_annex06_2013.01.10.pdf> erişim: 18.05.2026

43 "Temel İlkeler" (n 45) 1.

44 Groenendijk ve Guild, (n 40) 4.

kındaki kritik nokta, sadece bazı AB üyesi ülkeler açısından Katma Protokol Madde 41/I çerçevesinde vize serbestisinin olabileceğidir. Önemli olan Katma Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihte Türk vatandaşları için konu özelinde vize yükümlülüğünün olup olmadığıdır.

Sonuç olarak, Soysal kararı, vize ile ilgili olarak, Türk vatandaşlarının AB üyesi ülkelerden talepleri hususunda ABAD nezdinde "emsal karar" olarak değerlendirilmektedir. Kanımızca, değişik durumlarda bulunan Hizmetlerin Serbest Dolaşımı anlamında vize yükümlülüğü dolayısıyla sorunlar yaşayan Türk vatandaşlarının, bu konuları AB üyesi ülkelerin ulusal mahkemelerinde ileri sürmeleri, konunun daha da netleşmesine hizmet edecektir. Ayrıca, konu ile ilgili olarak, özellikle Avrupa İkamet Sözleşmesi bazında Avrupa Konseyi nezdindeki girişimlerin de olumlu sonuç vermesi mümkün gözükmektedir. Konunun insan hakları boyutunun da üzerinde durulması gerektiği açıktır; özellikle, Ankara Antlaşması'nın 9'uncu maddesinde düzenlenen "ayrımcılık yasağı" bu çerçevede gündeme getirilebilir.

III. SOYSAL KARARI SONRASI BENZER ABAD KARARLARINA BAKIŞ

A. Demirkan Kararı[45]

Davada, Türk vatandaşı Bayan Demirkan'ın Almanya'da yaşayan babasını ziyaret etmek için yaptığı vize talebinin reddedilmesi söz konusudur[46]. Bayan Demirkan, Katma Protokol'ün 41'inci maddesinin birinci fıkrası çerçevesinde kendisi için vize talebinde bulunma şartının olmaması gerektiğini belirtmektedir. Katma Protokol'ün Almanya'da yürürlüğe girdiği tarihte, Alman Hukukunun, Türk vatandaşlarını üç aydan fazla olmayan veya çalışma amaçlı bulunmayan kalışlarında "kalış izni"nden istisna tuttuğu ifade edilmektedir[47].

Ön Karar Prosedürü ile ABAD'a başvuran ilgili Alman Mahkemesi, Katma Protokol Madde 41/I'in hem aktif, hem pasif olarak "hizmetleri sağlama serbestisi"ni kapsadığının Almanya'da baskın görüş olduğunu ifade etmektedir. Pasif "hizmetleri sağlama serbestisi"ni hizmet alıcılarının Almanya'ya seyahat ederek orada hizmetlerin sağlanmasının avantajını elde etme olarak tanımlamaktadır[48].

ABAD, kararları açısından durumu değerlendirdiğinde, ABİA Madde 56'da düzenlenen "hizmetlerin sunumu serbestliği"nin başka bir üye devlete "hizmet alıcısı" olarak gidenleri de kapsadığını ifade etmektedir[49]. Yine ABAD kararla-

---

45 Leyla Ecem Demirkan v. Bundesrepublik Detschland, 24 Eylül 2013, C-221/11; kararın metni için bkz, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=142081&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1082425> erişim: 18.05.2026

46 Para. 2.

47 Para. 24.

48 Para. 28.

49 Para. 35.

rında, Türk vatandaşları açısından Katma Protokol Madde 41/I'in de "doğrudan etkili" olduğu vurgulanarak, AB üyesi ülke mahkemelerinde ileri sürülebileceğinin altı çizilmektedir[50]. ABAD, diğer taraftan, Katma Protokol Madde 41/I'in "hizmet alımı" için AB üyesi Devlete gidilmesi durumunda da uygulanıp uygulanmayacağının tespit edilmesinin gerektiğini de dile getirmektedir[51].

Bu çerçevede, ABAD, Katma Protokol Madde 41/I'in amacının ve içeriğinin ABİA Madde 56'dan, özellikle hizmet alıcılarına uygulanması bakımından, esaslı ölçüde farklı olduğunu ifade etmektedir[52]. Ankara Antlaşması'nın amacının "ekonomik" olduğunu vurgulamakta; Hizmetlerin Serbest Dolaşımı ile ilgili 14'üncü maddenin de aynı şekilde "ekonomik" boyutlu olduğunu belirtmektedir[53]. Ankara Antlaşması'nın, Katma Protokol'ün ya da Ortaklık Konseyi'nin 1/80 sayılı Kararının, Türkiye ve AB arasında kişilerin serbest dolaşımına ilişkin genel bir ilke taşımadığını vurgulamaktadır[54]. Bu çerçevede, Katma Protokol Madde 41/I'in uygulanması açısından yürütülen ekonomik faaliyetin konu hakkında belirleyici olduğunun altını çizmektedir[55]. Kurucu Antlaşmalar ile Ankara Antlaşması ve Katma Protokol'ün amaç ve içerik bakımından farklılıklar taşıdığını ileri sürmektedir[56]. Sonuç olarak, Katma Protokol Madde 41/I'deki "hizmet sağlama özgürlüğü"nün, Türk vatandaşlarının bir AB üyesi devlette "hizmet alma özgürlüğü" olarak da anlaşılamayacağı ifade edilmektedir[57].

Kararın değerlendirmelerine bakıldığında, hukuki olarak tartışılabilir nitelikte olduğunun ileri sürüldüğü gözlemlenmektedir[58]. Ayrıca, kararın ABAD'ın güvenirliği hususunda şüphe oluşturduğu ifade edilmektedir[59]. ABAD'ın, "pasif hizmet sunumu"nu AB hukuk düzeninde ve Ortaklık Hukukunda farklı şekilde yorumlamasının içtihat hukukuyla sağlaması beklenen yarar ve istikrarı bozduğu belirtilmektedir[60].

Aynı doğrultuda, Ankara Antlaşması'nın 14'üncü maddesinin, AB ve Türkiye arasında hizmetlerin serbest dolaşımı anlamındaki sınırlamaların kalkması amacına matuf olduğu ve bu durumun ABİA'daki hizmetlerin serbest dolaşımı hak-

50 Para. 38.

51 Para. 42.

52 Para. 49.

53 Para. 51.

54 Para. 53.

55 Para. 55.

56 Para. 62.

57 Para. 63.

58 Ceren Mutus Toprakseven, 'Leyla Ecem Demirkan Judgment: Fading Hopes for Visa-Free Europe' 2013 6 USAK Y.B. Pol.&Int'l Rel 241, 242.

59 Ceren Mutus Toprakseven (n 92) 244.

60 Gözde Kaya, 'Avrupa Birliği ve Türkiye Ortaklık Hukukunda Hizmet Alıcılarının Durumu: Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Demirkan Davası' 2015 17 (2) D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi 189, 229.

kındaki hükümler çerçevesinde bulunduğu ifade edilmektedir. ABİA'da yer alan Hizmetlerin Serbest Dolaşımı hakkındaki hükümlerin, Ankara Antlaşması'nın 14'üncü maddesiyle doğrudan ilgili olduğunun altı çizilmektedir. Bu bağlamda, AB-Türkiye Ortaklık Hukuku ve Katma Protokol Madde 41/I gereğince Bayan Demirkan'ın "hizmet alıcısı" olarak bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca karardaki gerekçelerin "politik" olduğuna ilişkin görüşler de mevcuttur[61].

ABAD'ın bu kararı vermesinde çeşitli mülahazaların etkili olduğu belirtilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin ekonomik anlamda AB genel ortalamasının altında olmasının, nüfusunun AB üye devletlere kıyasla çok olmasının ve olası göç endişelerinin bu konuda değer taşıdığı ileri sürülmektedir. Türkiye ve AB arasında imzalanan Geri-Kabul Antlaşmasının oynadığı role ve karşılığında vize serbestisinin tam netlik kazanamamış olmasına ve Suriye'den düzensiz göçmenlerin durumuna dikkat çekilmektedir[62]. Dava sürecinde hemen hemen bütün AB üyesi ülkelerin müdahil olup görüş bildirmek istedikleri de dikkate alındığında, bu karar ile vize meselesinin politika alanına çekildiği gözlemlenmektedir[63].

Gerçekten de, Kararda, ABAD'ın, Katma Protokol Madde 41/I bakımından "hizmetlerin serbest dolaşımı"na "hizmet alıcısı"nın durumunu dahil etmemesinin gerekçesi anlaşılamamaktadır. Turistik amaçlı, kısa süreli gidişlerde de "hizmet alan" anlamında Katma Protokol Madde 41/I'in uygulama alanı bularak, ulusal mahkemelerde ileri sürülebilecek nitelikte "doğrudan etkili" olduğunun kabul edilmesi gerektiği tarafımızca düşünülmektedir. Demirkan kararı hukuki bir karardır; bu anlamda, hukuki mülahazalarla sonuca varılması beklenmektedir. Hizmetlerin Serbest Dolaşımı, AB-Türkiye Ortaklık Hukuku açısından, hem hizmet sunanlar, hem hizmet alanları kapsar şekilde yorumlanmalıdır. Nitekim, Ankara Antlaşması Madde 14'te de akit tarafların ABİA'dan esinlenmekte uyuştukları ifade edilmektedir. Bu çerçevede, ABAD kararları çerçevesinde değerlendirildiği üzere, AB üyesi ülke vatandaşları için hizmet dolaşımı konusundaki bakış açısının aynısının Türk vatandaşları için de geçerli olması gerekmektedir. Söz konusu ABAD kararlarından, *Luisi and Carbone* Kararında[64] ifade edildiği gibi, AB üyesi ülke vatandaşları açısından hizmetlerin serbest dolaşımı, hem hizmet alıcılarını, hem hizmet sunucularını kapsamaktadır. Aynı yorumun Türk vatandaşları için de geçerli olması lazımdır.

---

61 A. Aslı Bilgin ve Pierluigi Simone; 'One Step Forward, Two Steps Back: Legal Arguments on the Visa-Free Travel of Turkish Citizens to the EU', 2019 16 (61) Uluslararası İlişkiler 75, 91.

62 Kaya (n 93) 193.

63 Çiğdem Nas, 'Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul ve Vize Serbestliği: Hareketliliğin Yönetimi' 2015 23 (2) Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi 169, 174.

64 Graziana Luisi and Giuseppe Carbone v. Ministero del Tesero, 31.01.1984, Joined Cases 286/82 and 26/83; Kararın metni için bkz, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61982CJ0286> erişim: 18.05.2026

B. Doğan Kararı[65]

Kararda, Türk vatandaşı olan ve Türkiye'de ikamet etmekte olan Bayan Doğan, Türk vatandaşı olan ve Almanya'da 1998'den beri ikamet etmekte olan eşi Bay Doğan ile "aile birleşmesi" için vize talebinde bulunmaktadır[66]. Davacı, çocuklarını da içerecek şekilde ve Almanca dil yeterliliğine ilişkin sertifikayla vize başvurusu yapmaktadır[67]. Alman Büyükelçiliği'ne göre, davacının okuma yazması yoktur ve rastgele çoktan seçmeli sorulara cevap vererek sertifikayı almıştır[68]. Bu çerçevede, vize başvurusu reddedilen davacı, bu karara itirazda bulunmamakta ve sadece kendisi için ayrı bir vize başvurusu yapmakta; bu başvurusu da reddedilmektedir[69]. Sonuç olarak Bayan Doğan, Katma Protokol'e dayanarak haklarını savunmakta ve ilgili mahkeme ABAD'a, Katma Protokol Madde 41/I bağlamında Önkarar Prosedürü çerçevesinde soru yöneltmektedir[70].

Katma Protokol Madde 41/I çerçevesinde sorulan soru, Katma Protokol'ün Almanya için yürürlüğe girdikten sonraki tarihte konan ve başvuran açısından dil yeterliliği arayan ulusal hükmün uygulanamaz olup olmadığını tespite ilişkindir[71]. ABAD, Bayan Doğan'ın vize talebinin, hizmetlerin serbest dolaşımı veya iş kurma hakkı ile bağlantılı olarak ileri sürülmediğinin tespitini yapmaktadır[72]. Bay Doğan'ın Almanya'da yürütmekte olduğu işinin ise, iş kurma serbestisi anlamında değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir[73]. Bu çerçevede, getirilen kısıtlamanın iş kurma serbestisi anlamında Katma Protokol Madde 41/I kapsamında "yeni kısıtlama" olup olmadığının tespit edilmesine ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir[74].

ABAD, söz konusu durumda, aile birleşmesi olmazsa, ilgili iş kurma serbestisinden yararlananın dengeli ekonomik faaliyet yürütmesinin olumsuz şekilde etki altında kalabileceğini dile getirmektedir[75]. Bu nedenle konunun, Katma Protokol Madde 41/I çerçevesinde "yeni kısıtlama" oluşturduğuna hükmetmektedir[76]. İstisnaların olup olamayacağı da araştırılmakta, kamu menfaati, güdülen amaçla

---

65 Naime Doğan v. Bundesrepublik Deutchland, 10.07.2014, C-138/13;
Kararın metni için bkz, <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=154828&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1578077> erişim: 18.05.2026

66 Para. 16.

67 Para. 19.

68 Para. 20.

69 Para. 21.

70 Para. 24.

71 Para. 25.

72 Para. 30.

73 Para. 31.

74 Para. 33.

75 Para. 35.

76 Para. 36.

uyumluluk ve amacın gerçekleştirilmesi için orantılılık bağlamında değerlendirme yapılmaktadır[77]. Sonuç olarak, istisnaların da mevcut olmadığı saptanarak, ilgili ulusal hükmün Katma Protokol Madde 41/I'e aykırı olduğu tespit edilmektedir[78].

Karar, Katma Protokol Madde 41/I'in uygulanması yönünden sevindirici bir karardır. Aynı zamanda, Bayan Doğan'ın haklarının Bay Doğan üzerinden teslim edilmesi yerine kendi üzerinden teslim edilebileceği tarafımızca düşünülmektedir. Nitekim, yukarıda ele alınan Demirkan kararında belirtilenin aksine[79], bir turistin "hizmet alımı" çerçevesinde dahi ekonomik bir amaç için Almanya'ya gittiğinde, kendisi için "yeni kısıtlama"ların uygulanamayacağı tarafımızca değerlendirilmektedir.

IV. GERİ KABUL ANTLAŞMASI VE "VİZE SERBESTİSİ DİYALOĞU"

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde Türk vatandaşlarının vize zorunluluğu olmaksızın AB üyesi ülkelere geçiş hakkının tanınması ile ilgili olarak 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan Geri-Kabul Antlaşması[80] ve aynı tarihte kabul edilen "Vize Serbestisi Diyaloğu"[81] üzerinde de çalışma konusu açısından durmak gerekmektedir.

Bu kapsamda, konuyu ele alırken çeşitli kavramların anlamları üzerinde düşünülmelidir. "Mülteci", "bir gruba mensubiyetlerinden dolayı kendi devletlerinin uluslararası himayesinden etkili biçimde faydalanamayan kişiler" olarak ifade edilebilir[82]. Türk hukuku yönünden "Sığınmacı" ise, "Mülteci olmak için gerekli şartları taşımakla birlikte, Avrupa dışındaki bir ülkeden gelen, güvenli üçüncü ülke bulununcaya kadar kendisine geçici oturma izni verilenlerdir"[83]. "Kitlesel akın halinde ülkeye gelenlere sağlanan hukuki koruma" ise "geçici koruma" olarak adlandırılmaktadır[84].

"Göç" kavramı da Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun 3(1)(1) maddesi çerçevesinde, yabancıların, kanuni yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını belirten "düzenli göç" ile yabancıların kanun dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını kapsayan "düzensiz göç"ü ve "uluslararası

77 Para. 37.

78 Para. 39.

79 (n 46)

80 Geri-Kabul Antlaşmasının yayımlandığı Resmi Gazete T. 2.8.2014 S. 29076 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802.htm> erişim: 18.05.2026

81 "Vize Serbestisi Diyaloğu" ile ilgili olarak bkz. <https://www.ab.gov.tr/51819.html> erişim: 18.05.2026

82 Nazlı Töre, *Uluslararası Göç Hukuku* (Turhan 2016) 86.

83 Töre (n 139) 95.

84 Töre (n 139) 107.

koruma"yı ifade eder şekilde yansıtılmaktadır[85]. Bu çerçevede, Geri Kabul Antlaşması, "düzensiz göçmen"lerin antlaşmada belirlenen usul ve esaslara göre bir devletten diğerine gönderilmesi için yapılan antlaşma anlamında ele alınmaktadır[86].

1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 33(1) çerçevesinde "Taraf devletler her ne şekilde olursa olsun bir mülteciyi ırkı, dini, vatandaşlığı, belirli bir gruba mensubiyeti veya siyasi görüşleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğünün tehlike altında olacağı ülkenin sınırlarına, geri göndermeyecek veya sürmeyecektir. 1951 Cenevre Sözleşmesi Madde 33(2) kapsamında ise bu esasın istisnaları yer almakta, örneğin, ülkenin kamu düzeni açısından tehlike oluşturan mülteciler için bu *"non-refoulement ilkesi*"nin askıya alınabileceği ifade edilmektedir. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne çekincesi çerçevesinde, sadece Avrupa'dan gelen kişilere "mülteci" statüsü tanıdığından, Avrupa dışından gelenlere - Suriye'den gelenler gibi - "mülteci" statüsünü vermek yükümlülüğüne sahip bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk çerçevesinde, devletlerin ülkelerine gelen ve sığınma talebinde bulunan yabancıları geldikleri yere göndermeme yükümlülüğünün uluslararası örf-adet kuralı olarak bağlayıcılık taşıdığı ifade edilmektedir[87].

Geri Kabul Antlaşması'nın 4'üncü maddesinin 1'inci fıkrasına göre, Türkiye'nin, belli şartlar altında talep eden AB üyesi ülkeye girme, ülkede bulunma veya ikamet etmeye ilişkin koşulları sağlamayan veya artık sağlamayan tüm üçüncü ülke vatandaşlarını veya vatansız kişileri geri kabul yükümlülüğüne sahip olduğu düzenlenmektedir. Bu konuda akla ilk olarak, Suriye'den ülkemize geçip sonrasında AB üyesi ülkeye geçmeye çalışanlar gelmektedir. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı verilerine göre, Türkiye'de geçici barınma merkezleri dışında 3.559.041 geçici koruma sahibi Suriyeli yaşamaktadır[88]. Bu konunun demografik, sosyolojik ve ekonomik sonuçları olduğu açıktır. Sadece bu hususun düşünülmesi bile Geri-Kabul Antlaşması ile ülkemize belirtilen kapsamda geri kabullerin yapılmasının olumsuz sonuçlarını düşündürmeye yetmektedir.

Diğer taraftan, Geri Kabul Antlaşması ile eş zamanlı olarak yürütülmeye başlanan "Vize Serbestisi Diyaloğu" ile Belge Güvenliği, Göç Yönetimi, Kamu Düzeni ve Güvenliği, Temel Haklar ve Düzensiz Göçmenlerin Geri Kabulü başlıklı beş tematik grupta ülkemiz için yerine getirilmesi gereken kriterlerin olduğunun kabul edilmesi ayrı bir konudur. Türk vatandaşlarının Hizmetlerin Serbest Dolaşımı kapsamında sahip olduğu haklar bakımından değerlendirilirse, Katma Protokol ve ABAD kararları çerçevesinde zaten Türk vatandaşlarının vizesiz olarak Avrupa Birliği üyesi devletlere giriş hakkının bulunduğu ileri sürülmektedir[89].

---

85 Nuray Ekşi, *Türkiye Avrupa Birliği Geri-Kabul Antlaşması* (Beta 2016) 1.

86 Ekşi (n 142) 3.

87 Töre (n 139) 41.

88 Bkz, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler> erişim: 18.05.2026

89 Ekşi (n 142) 60.

SONUÇ

Çalışmada vurgulandığı üzere, 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol Madde 41/I hükmü ve çalışmadaki ABAD'ın hukuki bakış açısı çerçevesinde, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı konusunda, ilgili AB üyesi ülkede Katma Protokol'ün kabul edildiği tarihe göre yeni kısıtlamalar getirilmesi söz konusu değildir. Konuyla ilgili bir sınırlamanın, sadece belli AB üyesi ülkelerde Katma Protokol'ün ülkelerinde yürürlüğe girdiği tarihe nazaran Hizmetlerin Serbest Dolaşımı açısından "yeni kısıtlamalar" getiren ülkeler açısından geçerli olabileceği ileri sürülse de, başka hukuki argümanlarla her AB üyesi ülke bakımından Türk vatandaşları açısından tarafımızca vizesiz geçişin mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

Bu hukuki sonuca öncelikle, Ankara Antlaşması'nın "ayrımcılık yasağı"nı düzenleyen Madde 9 hükmü çerçevesinde ulaşılmaktadır. Madde 9 uyarınca, akit taraflar arasında vatandaşlık temelinde her türlü ayrımcılık yasaklanmaktadır. AB Hukukunun çekirdek politikalarından İç Pazar Hukuku anlamındaki Hizmetlerin Serbest Dolaşımı alanında da, özelde, vizesiz geçiş hususunda da, Türk vatandaşları açısından bir ayrım yapılamayacağı açıktır.

Ayrıca, kurucu üyesi olduğumuz ve tüm Avrupa Birliği üyesi ülkelerin üye olduğu Avrupa Konseyi nezdinde imzalanan "Avrupa İkamet Sözleşmesi" gereğince de, çalışmada belirtildiği gibi, bu anlamda, Türk vatandaşlarına vizesiz geçiş ile ilgili olarak şartlar getirilmemesi, tam tersine geçişlerin kolaylaştırılması gerekmektedir.

ABAD'ın yukarıda incelenen kararlarında Katma Protokol Madde 41/I hükmünün "doğrudan etkili" olduğu ifade edilmektedir; bu durum, tüm AB üyesi ülkeler için dikkate alınması gereken bir hukuki durumdur. Söz konusu olan Ankara Antlaşması'nın 14'üncü maddesi gereğince, Hizmetlerin Serbest Dolaşımı ile ilgili AB Hukuku kurallarının AB-Türkiye İlişkileri Hukuku için de aynen uygulanması mecburiyetidir. Nitekim, Ankara Antlaşması'nın 14'üncü maddesi çerçevesinde, ilgili ABİA kurallarının bu anlamda uygulanacağı konusunda tarafların uyuştuğu belirtilmektedir. Bu yüzden, Katma Protokol'ün ilgili AB üyesi ülkede yürürlüğe girdiği tarihe nazaran sadece Madde 41/I çerçevesinde Hizmetlerin Serbest Dolaşımı açısından "yeni kısıtlamalar" getiren AB üyesi ülke açısından özellikle vize anlamında kısıtlamalar uygulanmayacaksa da, Ankara Antlaşması'nın 14'üncü maddesine göre, tüm AB üyesi ülkeler açısından AB Hukuku anlamında Hizmetlerin Serbest Dolaşımı genelindeki ABİA hükümlerinin AB-Türkiye İlişkileri Hukukuna uygulanacağı aşikardır. Sadece bu mülahazayla bile tarafımızca, Türk vatandaşlarının AB üyesi ülkelere vizesiz geçiş hakkının bulunduğu değerlendirilmektedir.

Önemli olan, Türk vatandaşlarının bu kapsamdaki haklarının bilincinde olmaları ve gerektiğinde bu haklarını hukuki prosedürler dahilinde savunmalarıdır; bu çerçevede, konu hakkında bilincin arttırılması en önemli adım olacaktır.

KAYNAKLAR

Kitaplar/Makaleler

Bilgin AA ve Pierluigi S, 'One Step Forward, Two Steps Back: Legal Arguments on the Visa-Free Travel of Turkish Citizens to the EU' (2019) 16 (61) Uluslararası İlişkiler 75-95.

Akçay B ve Özçelik GB, *Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Birliği: Serbest Dolaşım ve Politikalar* (Seçkin 2012).

Toprakseven CM, 'Leyla Ecem Demirkan Judgment: Fading Hopes for Visa-Free Europe' (2013) 6 USAK Y.B. Pol.&Int'l Rel 241-244.

Nas Ç, 'Türkiye-AB İlişkilerinde Geri Kabul ve Vize Serbestliği: Hareketliliğin Yönetimi' (2015) 23 (2) Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi 169-186.

Kaya G, 'Avrupa Birliği ve Türkiye Ortaklık Hukukunda Hizmet Alıcılarının Durumu: Avrupa Birliği Adalet Divanı'nın Demirkan Davası' (2015) 17 (2) D.E.Ü Hukuk Fakültesi Dergisi 189-232.

Can H, *Avrupa Birliği'nin Kurucu Andlaşmaları* (Adalet 2009).

Can H ve Sarıaslan S, *Avrupa Birliği'nin Yargısal Koruma Sistemi ve Türk Şirketlerinin Durumu* (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu 2011)

Özkan I, 'Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu' (2007) 9 Özel Sayı DEÜ Hukuk Fakültesi Dergisi 409-446.

Göçmen İ, *Avrupa Birliği Maddi Hukuku: İç Pazar* (Seçkin 2017)

Groenendijk K ve Guild E, *Visa Policy of Member States and the EU Towards Turkish Nationals After Soysal* (İktisadi Kalkınma Vakfı 2010)

Töre N, *Uluslararası Göç Hukuku* (Turhan 2016)

Ekşi N, *Türkiye Avrupa Birliği Geri-Kabul Antlaşması* (Beta 2016)

Smismans S, 'The European Union's Fundamental Rights Myth' (2010) 48 (1) Journal of Common Market Studies 45-66.

İnternet Kaynakları

1963 Ankara Andlaşması- http://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf erişim: 18.05.2026

1970 Katma Protokol- http://www.ab.gov.tr/files/ardb/katma_protokol.pdf erişim: 18.05.2026

Ortaklık Konseyi 1/80 Sayılı Karar- https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf erişim: 18.05.2026

Avrupa Konseyi Helsinki Zirvesi'nin Türkiye ile ilgili paragrafları-http://www.mfa.gov.tr/helsinki-zirvesi-10-11-aralik-1999.tr.mfa erişim: 18.05.2026

Avrupa Konseyi Brüksel Zirvesi kararı- http://www.mfa.gov.tr/bruksel-zirvesi--16-17-aralik-2004.tr.mfa erişim: 18.05.2026

2008 Katılım Ortaklığı Belgesi- http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf erişim: 18.05.2026

2008 Ulusal Programı-http://www.ab.gov.tr/42260.html erişim: 07.01.2026 erişim: 18.05.2026

2025 İlerleme Raporu-https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html erişim: 18.05.2026

539/2001 no.lu tüzük-http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:081:0001:0007:EN:PDF erişim: 18.05.2026

Avrupa İkamet Sözleşmesi- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c025/tbmm18025076ss0126.pdf erişim: 18.05.2026

Avrupa Birliği-Türkiye Geri-Kabul Andlaşması (Resmi Gazete T. 2.8.2014 S. 29076)- http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802.htm erişim: 18.05.2026

Müzakerelerin mevcut durumu- https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html erişim: 18.05.2026

Vize Serbestisi Diyaloğu- https://www.ab.gov.tr/51819.html erişim: 18.05.2026

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı ve Ülkemizdeki Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Sayısı- https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler erişim: 18.05.2026

Avrupa Komisyonu "Guidelines on the Movement of Turkish Nationals Crossing the External Border of EU Member States In Order To Provide Services Within the EU"-"Temel İlkeler" metni- https://www.udiregelverk.no/contentassets/2556a521347d4408ac3c5cd8160fa7f5/vch_annex06_2013.01.10.pdf erişim: 18.05.2026

İlgili ABAD Kararları

Mehmet Soysal, İbrahim Savatlı v. Bundesrepublik Deutchland, joined party: Bundesagentur für Arbeit, 19 Şubat 2009, https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=74024&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=9585699 erişim: 18.05.2026

Leyla Ecem Demirkan v. Bundesrepublik Detschland, 24 Eylül 2013, C-221/11; https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=142081&-

pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1082425 erişim: 18.05.2026

Naime Doğan v. Bundesrepublik Deutchland, 10.07.2014, C-138/13; https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=154828&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1578077 erişim: 18.05.2026

Graziana Luisi and Giuseppe Carbone v. Ministero del Tesero, 31.01.1984, Joined Cases 286/82 and 26/83; Kararın metni için bkz. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61982CJ0286 erişim: 18.05.2026